

Radoslav D. Mičić

Osnove tehnologije i tehnološki
kompleksi (koji su uključeni u struku)

Radoslav D. Mičić

Osnove tehnologije i tehnološki kompleksi (koji su uključeni u struku)

Industrijsko inženjerstvo u eksploataciji nafte i gasa

Univerzitet u Novom Sadu
Технички факултет "Михајло Пупин"
Zrenjanin
2019

Osnove tehnologije i tehnološki kompleksi (koji su uključeni u struku)

Autor:

Docent dr Radoslav D. Mičić

Redaktori:

Prof. dr Zvonimir Bošković

Prof. dr Zvonimir Sajfert

Izdavač:

Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin”, Zrenjanin

Za izdavača:

Prof. dr Dragica Radosav, dekan Tehničkog fakulteta „Mihajlo Pupin”, Zrenjanin

CIP - Katalogizacija u publikaciji Biblioteke Matice srpske, Novi Sad

MIČIĆ, Radoslav, 1955- MIČIĆ, Radoslav, 1955- Osnove tehnologije i tehnološki kompleksi (koji su uključeni u struku: industrijsko inženjerstvo u eksploataciji nafte i gasa / Radoslav D. Mičić. - Zrenjanin : Tehnički fakultet "Mihajlo Pupin", 2019 (Novi Sad : NS Bigiprint). - 259 str. : ilustr. 107; 24 cm. - (Biblioteka Udžbenici / Tehnički fakultet "Mihajlo Pupin", Zrenjanin ; 233)

Tiraž 30. - Bibliografija.

ISBN

a) Nafta -- Eksploatacija -- Kompleksi b) Gas -- Eksploatacija -- Kompleksi

COBISS. SR -ID

Sadržaj:

---

1. Uvod	1
1.1. Iz istorije nafte i prirodnog gasa	1
1.2. Svetske rezerve nafte i gasa	2
1.2.1. Svetske rezerve, potrošnja i eksploatacija nafte	2
1.3. Naftno-gasna ležišta	3
2. Prirodne bitumije	4
2.1. Klasifikacija kaustobiolita i bitumija	5
2.2. Petrobitumije	6
3. Tečne petrobitumije-nafta	7
3.1. Sastav i fizičke karakteristike nafte.....	7
3.1.1. Sastav.....	7
3.1.1.1. Parafini.....	7
3.1.1.2. Cikloparafini	8
3.1.1.3. Aromati	8
3.1.1.4. Hibridni ugljovodonici	9
3.1.1.5. Heteroatomska jedinjenja.....	9
3.1.1.6. Sumporna jedinjenja.....	10
3.1.1.7. Azotna jedinjenja	10
3.1.1.8. Jedinjenja kiseonika.....	11
3.1.1.9. Metali.....	11
3.2. Fizičke karakteristike nafte.....	13
3.2.1. Površinski napon	13
3.2.2. Gustina.....	13
3.2.3. Viskozitet	15
3.2.3.1. Viskozitet nafte.....	21
3.2.4. Klasifikacija fluida na njutnovske i nenjutnovske fluide.....	21
3.2.5. Isplake.....	23
3.2.5.1. Viskozitet isplake	24
3.2.6. Stišljivost nafte	25
3.2.7. Toplotne karakteristike.....	26
a. Tačka zamućenja.....	26
b. Tačka tečenja (ili stinjanja).....	26
c. Tačka smrzavanja	26
d. Filtrabilnost	26
a. Toplotna vrednost, toplotna moć, toplota	26
b. Isparljivost	27
c. Tačka paljenja	27
d. Tačka gorenja	27
3.2.8. Destilacija.....	27
3.2.9. Anilinska tačka	27

3.2.10. Dielektrična svojstva nafte.....	28
3.2.11. Optička svojstva	28
a. Indeks refrakcije.....	28
b. Refrakcijska disperzija.....	28
c. Specifična refrakcija	28
3.3. Klasifikacija i karakterizacija nafte.....	29
3.3.1. Razlike u osobinama nafte u okviru naftnog sloja	29
3.3.2. Empirijska karakterizacija nafte.....	29
a. Karakterizacioni broj (K)	29
b. Indeks korelacije (Ik)	30
3.3.3. Strukturno-grupna analiza	30
3.3.4. Podela nafte na osnovu grupnog sastava	30
3.4. Svetske rezerve, potrošnja i eksploatacija nafte.....	30
4. Sastav i fizičko hemijske karakteristike slojne vode	44
4.1. Fizičko-hemijske karakteristike slojne vode.....	45
4.1.1. Gustina slojne vode	47
4.1.2. Viskozitet slojne vode.....	47
4.1.3. Koeficient toplotne ekspanzije.....	48
4.1.4. Faktor kompresibilnosti	48
4.1.5. Zapreminski koeficient.....	48
4.1.6. Soli slojnih voda-elektroliti.....	48
4.1.7. Koeficient rastvorljivosti	49
5. Gasovite petrobitumije-gasovi	50
5.1. Sastav i fizička svojstva gasa.....	50
5.2. Prednosti i nedostaci naftnih gasova	51
5.3. Poreklo, geneza i tipovi ležišta PNG.....	51
5.4. Klasifikacija ležišta prirodnog naftnog gasa	52
5.5. Sastav i fizičko hemijska svojstva prirodnih gasova	53
5.6. Terminologija	54
5.7. Osobine prirodnih naftnih gasova	55
5.8. Ugljovodonici u prirodnim naftnim gasovima.....	55
5.9. Neugljovodonici u prirodnim naftnim gasovima.....	56
5.10. Hemijski sastav PNG iz gasno-kondenzatnih ležišta.....	57
5.11. Hemijski sastav kaptažnih naftnih gasova	57
5.12. Poreklo i osobine neugljovodonika u PNG.....	57
5.13. Svetske rezerve, potrošnja i eksploatacija gasa	60
5.13.1. Lokacije super gigantskih gasnih polia.....	64
5.13.2. Države i regije sa najvećim rezervama gasa u periodu 1982/1992.....	65
5.13.3. Prognoze za otkrivanje novih rezervi PNG	65
5.13.4. Tokovi proizvodnje PNG u svetu.....	65
6. Teorijski uvod vezan fenomene gasnih i tečnih ugljovodonika	70
6.1. Nauka koja se bavi proučavanjem fizičkih promena	70

6.2. Osnovi tehnologije-prirodni zakoni	74
6.3. Osnovni pojmovi mehanike	77
7. Njutnovi zakoni	77
8. Dimenzije i merne jedinice.....	79
8.1. Dimenzije	79
8.2. Merne jedinice	79
8.2.1.1. Internacionalni sistem (SI).....	79
8.2.1.2. Osnovne i izvedene jedinice.....	80
8.2.1.3. Dopunske merne jedinice	81
9. Zakonitosti i jednačine koje određuju karakteristike idealnih gasova	85
9.1. Boyleov zakon	85
9.2. Charles-ov zakon	86
9.3. Gay-Lussacov - Amontonov zakon	86
9.4. Avogadrov zakon.....	87
9.5. Zakon idealnog gasa, kombinovana jednačina.....	88
9.6. Jednačina idealnog gasnog stanja.....	88
9.7. Opšta i individualna gasna konstanta	89
10. Gasne smeše, Molarna masa, molarna zapremina, Avogadrov broj	96
10.1. Daltonov zakon za gasne smeše	98
10.2. Amagatov zakon za gasne smeše.....	99
11. Fizičke-hemijske osobine prirodnih naftnih gasova	105
11.1. Gustina naftnih gasova.....	105
11.2. Viskoznost naftnih gasova.....	108
11.3. Toplota sagorevanja:.....	108
11.4. Vlažnost prirodnih naftnih gasova.....	109
11.5. Tačka rose	109
11.6. Vlažnost naftnih gasova	109
11.7. Rastvorljivost gasa u nafti i vodi.....	110
11.8. Koeficijent degazacije.....	111
11.9. Pritisak zasićenje naftnog gasa.....	112
12. Realan gas	122
12.1. Korekcije za realne gasove	122
12.2. Van der Waalsova jednačina stanja.....	122
12.3. Faktor kompresibilnosti	122
12.4. Jednačina stanja realnog gasa (JS, engl. compressibility real gas equation).....	123
12.5. Zakon (načelo) korespondentnih stanja (ZKS)	124
12.6. Kritični parametri naftnih gasova	125
12.7. Generalizovana korelacija za određivanje Z-faktora smese	126
12.8. Primena faktora kompresibilnosti	128
12.8.1. Zapreminski koeficijent.....	128
12.8.2. Zapreminski faktor realnog gasa (Bg).	128
13. Mehanika fluida	139

13.1. Pojam i priroda fluida.....	139
14. Statika fluida.....	140
14.1. Masene i površinske sile	140
14.2. Hidrostatički pritisak	140
14.3. Ojlerove diferencijalne jednačine ravnoteže	141
14.4. Bilans sila za ukupnu zapreminu.....	142
14.5. Paskalov zakon.....	143
14.6. Sile hidrostatičkog pritiska	143
14.7. Hidrostatička sila na dno posude.....	144
15. Hidrodinamika fluida. Zakon kontinuiteta	151
15.1. Režimi strujanja fluida.....	152
15.2. Ekvivalentni prečnik međucevnog prostora.....	155
15.3. Strujanje kroz cevne vodove	156
15.4. Bernulijeva teorema.....	157
15.5. Primena Bernulijeve teoreme na strujanje idealnih i realnih fluida	157
15.6. Primena Bernulijeve teoreme na gasove.....	162
16. Primena Bernulijeve jednačine na merenje brzine strujanja	178
16.1. Direktna merenja	178
16.2. Dinamička merenja	178
17. Bušenje.....	188
18. Osnovne postavke i delovi postrojenja za bušenje	191
18.1. Tehnološki proces bušenja	191
18.2. Podela bušaćih postrojenja	192
18.3. Delovi bušaćih postrojenja	193
18.3.1. Rotaciona dleta	193
18.3.1.1. Opterećenje na dleto	195
18.3.1.2. Uklanjanje razrušenih čestica (reznica)	195
18.3.2. Toranj	195
18.3.3. Pogonski sastav	196
18.3.3.1. Pogonski motori –.....	196
18.3.3.2. Prenosnici.....	197
18.3.4. Sistem za manipulaciju alatima	198
18.3.4.1. Dizalica	198
18.3.4.2. Sistem koturača	199
18.3.4.3. Bušaće uže.....	200
18.3.4.4. Sistem bušaćih alatki.....	201
18.3.4.5. Isplačna glava	201
18.3.4.6. Radna šipka i rotacioni sto	201
18.3.4.7. Bušaće alatke.....	203
18.3.5. Sistem za ispiranje.....	204
18.3.5.1. Fluid za ispiranje (isplaka)	204
18.3.5.2. Bazeni i isplačne sisaljke.....	205

18.3.5.3. Vibraciona sita	205
18.3.6. Sistem za kontrolu ušća bušotine.....	206
18.3.6.1. Preventerski sistem	206
18.3.6.2. “ Koomey” uređaj	207
18.3.6.3. Podesiva mlaznica (Choke).....	207
18.3.6.4. Odvajači gasa.....	208
18.3.7. Pomoćna sredstva	208
19. Priprema nafte i gasa za transport.....	210
19.1. Fazni dijagram.....	210
20. Priprema nafte za transport.....	213
20.1. Analize koje se rade kod nafte i proizvoda za isporuku	213
20.2. Oprema koja se koristi za dobijanje deklarisanog kvaliteta	214
20.3. Tehnološka šema procesa sabiranja i primarne obrade nafte i gasa	215
20.4. Izdvajanje vode iz nafte.....	216
20.5. Odsoljavanje nafte	216
20.6. Uređaji za izdvajanje nafte iz ležišne vode	216
20.7. Separatori	217
20.7.1. Princip rada separatora	217
20.8. Osnovni delovi vertikalnog separatora	219
20.8.1. Različiti tipovi separatora, po nameni	220
21. Priprema prirodnog gasa za transport	221
21.1. Industrijski postupci za sušenje prirodnog gasa:.....	222
21.2. Degazolinaža prirodnog gasa - izdvajanje gazolina iz prirodnog gasa.	223

Legenda:

%CA, procenat ugljenika u aromatskim strukturama

%CN, procenat ugljenika u naftenskim strukturama

%CP, procenat ugljenika u parafinskim strukturama.

α , koeficijent Joule-Thomson (zavisi od prirode gasa, pritiska, temperature);

α , koeficijent rastvorljivosti gasa;

β , koeficijent kompresibilnosti, stišljivosti (ili elastičnosti zapremine), GPa^{-1}

β_n , koeficijent kompresibilnosti, stišljivosti (ili elastičnosti zapremine) nafte, GPa^{-1}

Ξ_i , ekvivalent i jona

B_w , faktor kompresibilnosti. Pa^{-1} , promena zapremine kada se pritisak promeni za jedinicu

μ , dinamički viskozitet, Pa s , Nsm^{-2} , $\text{kg}\cdot\text{m}^{-1}\text{s}^{-1}$

A, površina kontakta sloja tečnosti (gasa), koji se kreću, m^2

A, površina poprečnog preseka;

CFPP, tačka zagušenja hladnog filtera, filtrabilnost, $^{\circ}\text{C}$

C_{H+} , koncentracija vodonikovih jona, mmol/l

CP, tačka zamućenja, $^{\circ}\text{C}$

d, prečnik;

d, relativna gustina

dv, razlika između brzine koja se kreće sloj tečnosti (gasa).

dy, rastojanje između pokretnih sloj tečnosti (gasa), m

E, koeficijent toplotne ekspanzije, promena zapremine kada promeni temperatura za 1°C

E_h , potencijalna energija ($= F_g \cdot h = m \cdot g \cdot h$ ($=$) J);

F, sila sa kojom se deluje na ploče, $\text{N} = 1 \text{ kgm/s}^2$

FP, tačka smrzavanja, $^{\circ}\text{C}$

g, gravitaciono ubrzanje, m/s^2

GCV, ukupna toplotna vrednost, MJ/kg , kJ/kg

g_i , maseni udeo frakcije, težinski udeo

H, dubina, m

H_{tot} , ukupna tvrdoća vode, ($= H_{\text{carb}} + H_{\text{nocarb}}$, $(\frac{\text{mg}_{\text{ekv}}}{\text{l}})$), sadržaj soli u miligramima ekvivalenta po litri:

Ik, indeks korelacije

K, Karakterizacioni broj

K. Henrijeva konstanta Genri ($K=f(\alpha)$).

k_{dry} , koeficijent suvoće;

k_{wet} , koeficijent vlažnosti;

M, molekulska masa, kg/kmol

$m_{v,i}$, koncentracija jona u vodi (mg/l);

N, količina supstance, kmol ;

n, indeks refrakcije

$N_A = 6,023 \times 10^{23}$ molekula, Avogadrov broj

NCV, neto toplotna vrednost, MJ/kg, kJ/kg

n_i , kmol, broj molova

N_i , broj molekula (čestica)

P, apsolutni pritisak, Pa;

P, pritisak gasa iznad površine tečnosti; Pa

P_i , parcijalni pritisak i-te komponente u smeši

PP, tačka stinjanja, °C

Q_n , donja toplota sagorevanja, MJ/kg, kJ/kg

Q_v , gornja toplota sagorevanja, MJ/kg, kJ/kg

Q_v , zapreminski protok, m³/s

R, univerzalna gasna konstanta, Pa × m³ / (kmol × stepeni), u SI 8.3145 $\left[\frac{\text{kPa m}^3}{\text{K kmol}} \right]$

$Re = f(d, v, \rho, \mu)$, Rejnoldsov broj;

T, apsolutna temperatura, K;

t, vreme, s

V, brzina smicanja, s⁻¹

v, specifična zapremina, m³/kg.

V, zapremina m³;

V_{deg} , zapremina nafte pri atmosferskom pritisku i temperaturi od 20°C posle degazacije, m³

V_g , zapremina gasa, rastvorenog na datoj temperaturi; m³

V_i , zapreminski udeo frakcija

V_l , zapremina tečnog rastvarača; m³

V_m, v , molarna zapremina, 22,4 dm³/mol pri 0°C i 101,3 kPa, zapremina 1 mola gasa ili 23.645 m³/kgmol pri 15°C, 1.01325 bar

V_{sl} , zapremina nafte na uslovima sloja; m³

x, dužina puta u pravcu brzine v, m

Y, rastojanje između ploča, m

y_i , molarni (molski) udeo frakcija

Z, faktor kompresibilnosti gasa

γ ili ρ^o , relativna gustina.

Δ , pogonska sila (razlika temperature, razlika koncentracije, razlika količine kretanja, ili razlika pritisaka, itd.) između dva mesta na rastojanju l između kojih se vrši transport.

ϵ , dielektrična konstanta nafte, F/m, As/Vm

μ_p , plastična viskoznost, Pa s, Nsm⁻², kg·m⁻¹s⁻¹

v, kinematski viskozitet, m²/s, cSt (1 mm²·s⁻¹ = 10⁻⁶m²·s⁻¹)

v, molarna zapremina (=22.414 $\left[\frac{\text{dm}^3}{1 \text{ g mol}} \right]$ = 22.414 $\left[\frac{\text{m}^3}{1 \text{ kg mol}} \right]$ pri T=273.15 K i p=1.01325 bar, zapremina 1 mola gasa);

ρ , gustina, g/cm³; kg/m³.

σ , provodljivost, S/m, $\mu\text{S/cm}$

τ , smicajno naprezanje, Pa, $\frac{F^{(N)}}{A \text{ (m}^2\text{)}} = \frac{\text{lb}}{100\text{ft}^2}$

τ_0 , granica tečenja (kritično naprezanje na smicanje), MPa

Φ , fluidnost, m^2/Ns

χ , koeficient proporcionalnosti

ϕ , fluks posmatrane veličine (toplote, mase, količine kretanja itd.), tj. količinu te veličine koja se prenese za jedinicu vremena u površinu kroz jediničnu površinu normalnu na pravac transporta;